

ATHENÆUM.

TUDOMÁNYOK' ÉS SZÉPMŰVÉSZETEK' TÁRA.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV.

Első félév.

Pest, április' 29. 1838.

34. szám.

Tartalom: Historiai vázolatok a' két magyar haza' egyesülése felett (*Kölcsey Ferencz*). — Egy nap' regénye. Vége (*T. L.*). — Magyar játékszini krónika (*S. F.*).

Historiai vázolatok

a' két magyar haza' egyesülése, 's Magyarország'nak a' részekhez való joga felett.

I.

Magyarországon 1715dik évtől kezdve 1832dikig alig mult el országgyűlés, mellyen az Erdélyre 's részekre nézve fennálló országos kívárat szóra nem hozatott. Bizonyítják ezt az 1715: 92, 1723: 20, 1729: 7, 1741: 18, 1792: 11. törvénycikkelyek, és az 1764ki országgyűlésen összeírt sérelmek' 24d. száma.

Az 1823 országgyűlés az ország' legfontosb ügyeit kiválogatván, azokat előleges sérelmek és kívánatok czím alatt terjesztette fel; 's orvoslást nem nyervén, testamentom gyanánt, mint megszentelt hagyományt, tevé le a' jövődőség' számára. Ez előlegesek közt áll az Erdély és részek iránt támasztott százados kívárat is; 's mint olyan, a' következő 1830d. és 1833ki országgyűléseken a' KK. és RR.' egész részvételével pártfogoltatott.

Az utóbbi országgyűlés ezen ügy' felterjesztésében némi változást tön. A' kérdés

ugyanis ezelőtt így állott: 1715 év óta 1792dikig Magyarországnak Erdélyhez 's a' részekhez való jogát koronás királyaink több rendbeli törvénycikkelyek által nyilván elismerték; 's a' KK. és RR. ezen elismerés' következtetésében, a' szóval nyilvánított jog'nak cselekvésbe hozását sürgették; a' sürgetés' teljesedésbe menetelét pedig azon ismeretes záradék, mi szerint előbb Erdélynek is ki kell hallgattatnia, időről időre hátráltaták.

Az 1833diki KK. és RR. egy lépéssel tovább menve diplomaticai adatokkal megmutatták:

1.) Hogy az időről időre Erdélyhez adott, magyarországi részek mindig a' magyar koronai jogok' fenntartásával, 's az első alkalommal lehető visszakapcsolás' feltétele alatt engedtetek által.

2.) Hogy magának Erdélyországnak a' magyar korona alá tartozását a' Ferdinand és Zápolya közt történt nagyváradi szerződéstől fogva 1792dik évig mind az austriai házból származott királyaink, mind az erdélyi fejedelmek és RR. folyvást elismerték és vallották.

E' két rendbeli megmutatásból pedig azt következtették: miképen I. Leopold' kormánya, mikor az önmaga által tett nyilatkozás szerint is Magyarországhoz tartozó Erdélyt (a' magyarországi rendeket meg nem kérdezve, 's következőleg nekik semmi befolyást nem engedve) saját hatalmával kötött szerződésnél fogva birtokába vette, 's különvált állapotában megtartotta, akkor alkotmány elleni sérelmet követett el. 'S ezen sérelem' felterjesztését két kérelem kísérte. Egy, hogy a' részek, mint országunk' valóságos territoriuma, haladéknélkül adassanak vissza. Más, hogy Erdélynek a' mohácsi előtti szoros egyesületbe lehető visszatételére a' testvér hazák közt kölcsönös alkudozás nyitassék meg.

II.

Az erdélyi most múlt országgyűlés' jegyzőkönyvének bizonyítása szerint, múlt 1837. évi május' 22. d. tartott XVII. országos ülésben, Horvát István királyi hivatalos ezt mondá: „Nem ezen teremben, nem is ezen országban, hanem másutt hangzott olly vélemény, mintha kötéslevelünk, mint egyoldalulag létre jött acta, a' diplomacia' mezején meg nem állhatna; ennél fogva bátor vagyok azt mindenek előtt diplomatiái nézetekből kiindulva vizsgálni.“

Ez előre bocsátott szavak után mutogatja: miképen Erdélyt Magyarországtól az egyenlenséget használni tudó török politica választotta el; de Erdély még is több ízben visszatért Magyarországhoz, mind addig, míg a' magyar királyok Erdély' visszafoglalhatása felől minden reményt elvesztve, a' fejedelemség választás' jogának megismerése mellett kezdetek Erdélylyel 's a' hozzá kapcsolt részekkel, mint önállásu országgal, szövetkezni. Illyen szövetség' példájául felhozza az 1613. d. szerződést, melyről az 1613. 5. törvényczikkely így beszél: „Cum Sua Mttas C. R. jam cum legatis transsylvanicis certas conditiones concluderit, quod si princeps Transsylvaniae ac SS. et OO. Transsylvania partesque Hungariae eidem subjectae easdem confirmaverint, et confirmationem transmiserint, protunc in futura primitus celebranda diaeta in artlos regni redigantur et inserantur.“

Ezután felhozza magának a' felebbi törvényczikkelyben érdekelt, 's ugyanazon évben az erdélyi országgyűlésen törvényczik-

kelybe iktatott békekötésnek első, második és harmadik pontjait, melyek közül:

1.) Az elsőben kimondatik, hogy Bátori Gábor maradjon meg Erdély' fejedelmének, a' részek' urának 's székelyek' grófjának; és mind ő, mind utódai legitimi principes omnes, mind Erdély és a' részek ezen szerződés' megtartására köteleztessenek.

2.) A' másodikban, hogy a' bécsi békekötés, a' mennyiben a' szabad választásnak, és ezen szerződésnek ellene nincs, megtartassék.

3.) Harmadikban, hogy a' császár és király 's ennek örökösei, legitimi reges Hungariae, Bátori fejedelmnek és követőinek minden ellenségeik ellen segédökre lesznek; 's Erdélyt 's a' részeket azoknak birtokában megoltalmazzák.

Mindezeket pedig így rekeszti be: „Csudálkozom, hogy ezen nevezetes szerződés az erdélyi KK. és RR. az 1792. d. országos gyűléseken készített, és a' jegyzőkönyv' 545. d. lapján látható, egyébiránt igen jeles felírásokban miért nem említett meg, holott én Erdély' önállását, törvényes szempontból, az érdekelt szerződés' idejétől fogva tartom kölcsönös országos egyezés' után megállapított-nak? Ugyan is az eddig felolvasatokból (t. i. a' szerződés' felebb érdekelt három pontai-ból) kiviláglik egy felől az, hogy Erdély' önállása nemcsak Magyarország' királyai által, hanem egyszersmind az ország által biztosított; másfelől az, hogy ezen önállási jogra nézve Erdélytől a' részek nincsenek megkülönböztetve. E' szerint Erdélynek, 's hozzá kapcsolt részeinek, mint a' diplomacia' mezején különvált országnak volt jogok I. Leopold-dal önérdelkeikkel megegyező kötésre lépni, a' nélkül, hogy azt egy harmadiknak tetszésétől felfüggeszsze.“

III.

Az érdemes szónok, úgy látszik a' magyarországi sérelmet nem azon pontból tekintette, melyből az kiindult. A' leopoldi hitlevél' készüléseben két morális személy folya be: Magyarország' királya és Erdély.

Erdélyt a' mi nézi: ki tagadhatja, hogy ezen különben is alkotmányi szabadsággal bíró tartománynak, midőn sokáig különvált állapotából a' magyar királyhoz visszajött, ne lett volna joga befolyani azon feltételek' meghatá-

rozásába, melyek saját jövődjét illetik? Ezen jog' elismerése, ezen jog iránti tisztelet okozá, hogy a' magyarországi RR. Erdélynek a' koronához szorosabban leendő kapcsoltatására nézve a' testvér haza' rendeit kihallgatni kívánták. Miből világos: miképen a' fennemlített sérelem teljességgel nem Erdély ellen, nem az erdélyi RR.' jogaik' csönkítésére volt intézve.

Magyarország' királyát illetőleg a' dolog másként áll. Mert, mint alább bővebben ki leszzen fejtvé, I. Leopold az Erdélylyel kötött szerződés' alapjául a' magyar korona' jogát tevő. Ugy vette által Erdélyt, mint magyarországi király Magyarországhoz tartozó tartományt; igazgatni is magyar király-czímmel igazgatta azt: mégis a' magyar RR. nek semmi befolyás nem engedtetett, holott az 1552: 1, 1595: 56, 1608: 19, 1613: 5, 1647: 20 törvényczikkelyek nyilván mutatják, hogy az Erdélylyel kötött szerződések az ő tudtokkal szoktak köttetni. Hogy, ezen pontból szemlélve, Magyarországnak a' leopoldi hitlevél által valóságos sérelme történt: magában is elég világos. 'S mennyivel világosb leszzen még, ha az alább következőkből látni fogjuk, miképen Erdélyország' rendei sem az 1613-diki szerződéskor, sem azután hazájokat a' magyar koronától végképen elszakasztani nem szándékoztak; még akkor sem, midőn nyilván kívánták, hogy saját fejedelem által igazgatassék?

IV.

Az 1836 évi magyar diaeta' előleges sérelmei közt a' II. és III. pont alatt bőven ki-magyaráztatott, 's ezt a' fennfentelt szónok sem látszik kétségbe hozni, miképen a' mohácsi nap után, a' nagyváradi szerződésen kezdve egész a' szóban forgó 1613diki szerződésig a' magyar korona' jogai Erdélyre, mind a' két haza által nyilván elismertettek 's fenntartattak. Azért elég legyen itt az említett váradi szerződés 7dik pontjára az 1552-diki országgyűlés' első cikkelyére, a' Maximilian és Bátori István közt 1571ben kötött egyességre, 's Bátorinak ezen egyezés' következtetésében letett esküjére, az 1595diki diaeta' 56. cikkelyébe iktatott prágai egyesség' második cikkelyére, és a' Mátyás főherceg és Bátori Gábor között 1608diki augusztus' 20dikan kötött egyesség' szavaira röviden hivatkoznom. Mind ezekben Erdély a' magyar koro-

nához tartozó országnak félre magyarázhatatlan szavakkal nyilvánítatik; 's nemcsak a' magyar királyok és erdélyi fejedelmek, 's nem is csak Magyarország' részéről pedig, hanem Erdély' részéről is. Mert tudva van, hogy az utóbb említett 1608diki egyezés mind az erdélyi RR. által a' Kolozsvárra, ugyanazon évi szeptember' 21dikére hirdetett országgyűlésen, mind a' magyar diaeta által az 1608: 19. cikkelyben megerősítettett; sőt ugyanazon egyezés a' kassai szerződés által (melly II. Mátyás és Bátori Gábor közt 1610diki augusztus' 15dikén történt) újlag megerősítettvén, Erdély' rendei ugyanazon 1610dik év' szeptemberében Kolozsvárott ismét törvényt alkottak, 's ez újabbi szerződést is elfogadtak.

Mielőtt tovább mennék, szükség leszzen a' testvérhazák' azon korbéli viszonyaikra egy tekintetet vetni.

A' mohácsi nap, de még inkább Zapoljának a' törökkel tett alkuja mind a' két haza' sorsát a' keleti hatalmasság' befolyása alá vetette. A' habsburgi ház nem birt elég erővel egyfelől a' törököket, másfelől a' török által táplált belső szakadásokat fékezni; 's ugyan azért kénytelen vala a' magyar korona' birtokainak csak töredékeivel megelégedni. Ugy mindazáltal, hogy jogáról az egészre soha sem mondott le; 's azt időről időre kötött szerződésekkel fenntartani el nem mulatta.

Minden bizonynyal voltak gonosz gondolkodásaik, kiknek az ország' széllyelszakedozott állapota tetszésök szerint vala; 's azt magános hasznaik' előmozdítására fordítani, és bűneik' segédeszközeiké tenni szerették is, tudták is: de hogy a' nemzet' egésze, a' két haza' rendei, ne érezték volna azon siralmas következtetéseket, azon nemzeti sülyedést, azon bizonytalan, ingadozó helyzetet, mit az ország' eldaraboltatása szükségesen húzott maga után, azt állítani, az emberi természettel ellenkeznek. Innen erede, hogy noha a' török hatalom Erdélyt Magyarországtól folyvást különválva, 's magától feudális függésben tartani igyekezett; 's a' két haza közti újabb kapcsolat' készülését mindig ellenzette: még is az erdélyi rendeknek soha nem jutott eszükbe, magokat Magyarországtól idegen nemzetté alkotni, 's attól úgy szakadni el, mint például, szövetséges Belgium a' spanyoltól. Ez pedig nemcsak a' nemzeti

érzésből, de Erdély' geographiai és politicalai körülményeiből is következett. Kis tartomány, parányi népességgel, egy felől az austriai, másfelől az ozman hatalom közé szorúlva, fejedelmeinek 's rendeinek minden nagy mélységű vizsgálódás nélkül is általlehetett látni: miképen saját erejüknel fogva fenn nem állhatnak, 's a' két hatalom közül valamelyikhez kell támaszkodniok. Bátorságosabb természetesen a' keresztyén lett volna, melly különben is a' magyar királyi szék' birtokában vala: de a' másik hatalmi vadságában félelmesebbnek mutatta magát; 's így a' szorongatott Erdély, hogy a' jelen gonoszt, a' minden pillanatban kitörhető bosszút elkerülje, hódolt a' töröknek, mind addig, míg az erőben álla, soha sem mulasztván azonban egyik kezét a' magyar királynak nyújtani; ha szinte a' töröktől titkolózva is. E' titkolózás' szükségét mind Erdély, mind a' magyar királyok érezték; mint ez, az 1571ben János Zsigmonddal kötött szerződésből is kitetszik, hol, a' 8dik pontban, a' magyar korona' javára készült feltételnek, a' török előtt leendő titkolása kikötötték.

A' felebb idézett szerződésben újra meg újra elmondatik a' köteleztetés, mi szerint Erdélyt Magyarországtól elidegeníteni szabad soha ne legyen; 's minden alkalommal ismételtetik a' két haza' közös kívánsága: hogy a' lehetőség' legelső esetében Erdély a' magyar koronához visszakapcsolassék. Elég legyen csak az 1608diki augusztus' 20dikán költ, 's felebb is említett szerződés' első pontjának szavait felhozni: „Quod praefatus illustrissimus Dominus Gabriel Báthori — — neque Transsylvaniam et Comitatus regni Hungariae eidem adnexos a corona regni Hungariae praedicta alienabit, sed in omni quo nunc est statu conservabit et possidebit, et quod pacificationem Viennensem ex omni sui parte illaesam observabit, atque de his Serenissimum Archiducem et Regnum Hungariae assecurabit sufficienter sub fidei sacramento, literisque mediantibus superinde emanatis“ stb.

Kérdem már most: ha 1538 óta, mikor tudniillik a' nagyváradi szerződés kötöttetett egész 1608ig hasonló értelmű számos egyezések történtek; ha az 1608diki egyezés' első pontját az erdélyi RR. nemcsak ugyanazon évben, de 1610ben is törvényczikkely által magokévé tették: mi adhat okot azt hinnünk,

hogy Erdély 1613ban a' századon keresztül híven megtartott elvet egyszerre megtagadta, 's az azon évben készült béke' pontjai által magát a' magyar koronának annyi szerződésekkel kölcsönösen fenntartott jogaitól egyszerre elszakasztotta? Van-e a' szerződésben ez kimondva? Van-e kimondva, hogy az 1538tól 1610ig kötött egyezések megsemmisíttetnek? Van-e kimondva, hogy Erdély ezután más viszonyba akar lépni Magyarországra nézve, mint eddig volt? Vagy talán okoskodásunkat arra kell építenünk: mert ezen 1613diki egyességben nem mondatik, miképen Erdélyt a' magyar koronától elidegeníteni nem lehet, mint 1608ban; nem mondatik, hogy az erdélyi fejedelem Erdélyt a' magyar király' első kívánságára visszaadni köteles, mint 1571ben stb.? De valljuk meg: ha a' spanyol és szövetséges Belgium közt, ha Nagybritannia és Amerika közt a' béke' pontjaiban nyilván nem fejeztetett volna ki, hogy az illető koronák az elszakadó tartományok' elválását, függetlenségét elismerik: lehetne-e állítani, hogy Belgium és Amerika kölcsönös egyezésnél fogva lettek függetlenekké? Aztán jól tudjuk, hogy Erdély Magyarország ellen függetlenségi háborút soha nem folytatott; hogy a' Bocskai és Bethlen Gábor által viselt hádák is nem hogy függetlenségre czéloztak volna, de mindig a' magyar korona' jogait fenntartó egyezkedésekkel végződtek. Illy körülmények közt azt állítani, hogy az 1613diki egyezés, mellyben sem a' magyar korona a' maga jogairól le nem mond, sem Erdély lemondást és végképeni elszakadást nem követel, hogy mondom ezen egyezés Erdély' függetlenségének a' két haza' részéről kölcsönös elismerését foglalná magába: egy kevésbé merész állítás.

Abból, hogy a' kérdéses egyezés az erdélyi országgyűlésen törvényczikkelybe foglaltatott, semmi különös következtetést vonni nem lehet. A' nemzet elszakadozott állapotában is alkotmányos formáit megtartotta, Különben is minden tudhatja, miképen Erdélynek a' mohácsi nap előtt is voltak országgyűlései, noha a' magyarországi diaetára is küldött követeket, mint ez, többek között, I. Mátyásnak 1463ban az erdélyiekhez írt leveléből világos. Mi vala hát természetesb, mint az elszakadás' állapotában is országgyűléseket tartania? 'S ezen országgyűléseknek ismét mi

lehetett természetesen tárgya, mint magát a nemzetet illető szerződések? De az 1613diki szerződésnek (melly szerződés, mellesleg mondva, ámbár az 1613diki magyar diaeta 5dik cikkelyében említették is, mégis törvényeinkbe soha beiktatva nem lőn), mondom az 1613diki szerződésnek a' kolozsvári országgyűlésen lett elfogadtatására különös nyomatékot tenni, csak azért sem lehet; mert az 1608, és 1610d. évi szerződések is, mint említők, országgyűlésen fogadtattak el; tehát a' két ország' kölcsönös egyezéseivé váltak; mind kettőben pedig a' magyar korona' jogai, 's Erdélynek el nem idegeníthetése nyilván ki vagynak kötve. Ezen kikötéssel ellenkező az 1613diki egyességben egy szó sincs; 's feltéve, meg nem engedve, hogy van: mi erővel bírna az a' következő idők' egyezéseire nézve, mellyek világosan és nem egyszer az 1571, 1595, 1608. 's több hasonló szerződések' értelmében készültek, 's mind Magyarországnak mind Erdélynek a' korona' jogaihoz ragaszkodását kétségbe nem vehető kifejezésekkel bizonyítják? Látni való: miképen a' kérdéses egyezést, ha szinte az volna is benne, a' mi nincs, a' történetek' rendéből kikapni, 's azzal valami olyat bizonyítani, minek mind az előző mind következő szerződések világosan ellene mondanak, nagyon rendellen van.

Kölcsey Ferencz.

(Folytatása következik.)

Egy nap' regénye.

(Vége).

Mintegy két óra körül volt már, azon óra, midőn szájtató Arcadiánk' szép lakosi szabad levegőt szoktak szívni a' ligetben, némelylek munkakosarkákkal, mások a' legújabb hírlappal, a' többség pedig „Bentley' egyvelegével“ kezeikben. Dick csakhamar elérte a' számárallást, 's leült egy padra és nyugtalanul nézett körül, nem találhatná-e fel Spriggins kisasszonyt a' peripateticusok közt. De Priscilla nem vala látható. Mit csináljon már most? „Várj“, mond a' közszokás, és Dick várakozott.

Felóra elmúlt 's már békélen kezdé lenni, midőn hirtelen, szemét a' lady' háza felé vetvén, az ajtót nyitva látá, 's abból Spriggins kisasszony lépdete ki, hírlappal egyik, pávazöld napernyővel másik kezében. Dick kíséré mozdulatit, mint kandúr az egereit;

látá, mint lopózik el a' ligetnek egy távolabb részébe, 's elkészülvén kifőzött terve szerint viseletére, mellyet követend, felpatant székéről 's gyorsan követé lépteit.

Oldalához érvén: „Miss Spriggins, ha nem csalódom?“ monda mély hódolattal.

„Az vagyok, uram“, válaszola a' meglepetett Priscilla.

„Ah! kisasszony!“ kiálta Dick egyszerre érzelő szerephe vágva, mert tudá, hogy minden percz drága, „mi boldog vagyok, hogy még egyszer láthatom e' bájoló arcot.“

„Bocsásson meg, sir“, monda Spriggins kisasszony, a' begyest akarván játszani; „de valóban, én meg nem foghatom —“

„Megfoghatni, kisasszony? 's hogy tudhatná azt? — én magam is alig értem enmagam! De hogy is lehetne másképp, midőn már négy hét óta naponként vándorlok e' regényes ligetben, reménylven, de fájdalom hiában! hogy egy sugára rám száll azon napként ragyogó szépségnek, melly múlt aprílben — oh mi jól emlékezem a' napra! — úgy lelánczoló képzőerőmet míg azon ház' ablakából felém villámlott;“ 's e' szavaknál Dick, Priscilla' laka felé mutatott.

„Valóban, sir, e' nyelv —“

„Az örültség' nyelve, meglehet; de a' szenvedély' nyelve is. Ah! kisasszony, ha ismerné a' lángot, mellyet bővülő arcának egy történetes megpillantása szegény szivemben gerjesztett, könyörülne érzéseimen. Adná isten, hogy kegyed nem kevésbbé idegen volna előttem, mint én vagyok kegyed előtt, mert akkor nem volnék illy nyomorult mint vagyok;“ 's e' szavak után, nem levén készen foghagymája, elfordítá fejét 's eltakará arcát zsebkendőjével.

„Uram“, mondá Spriggins kisasszony elbámulva, de távol attól, hogy a' dolgot rossz neven vette volna, „én nem tudom, mit feleljek e' rendkívüli —“

„Rendkívüli, kisasszony? hát rendkívüli dolog-e imádni a' szépséget? tisztelni a' tökélyt? csak azon reményben élni, hogy az egyszer látott és soha el nem felejtett kedvest ismét látandjuk; rendkívüli ez? ha az: úgy én igen rendkívüli ember vagyok. Tisztelt Priscilla — Spriggins kisasszony, kellene mondanom — kegyed' szépsége engem szerencsétlenné tett. Nekem már régóta ezredemnél kellene lennem Carlisleben, de kegyed 's egye-